

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Шкіцька І. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект*

Нині у лінгвістиці збільшилася кількість досліджень із прагмалінгвістики, у яких об'єктом постає не сам по собі текст, а текст як результат діяльності, заради якої він був створений. Мовознавці описують засоби мовленнєвого впливу, пояснюють механізми його здійснення, установлюють співвідношення між мовними категоріями та їх передбачуваною потенційною дією на адресата. Однією з таких праць є монографія Ірини Шкіцької “Маніпулятивні тактики позитиву”. Актуальність рецензованої роботи пов'язана із дедалі більшим зацікавленням лінгвістів до проблем маніпулювання особистістю, вивчення мовної репрезентації маніпулятивного впливу, поширенням стратегічного підходу до дослідження мови.

Книга І. Шкіцької стосується дослідження маніпулятивних тактик позитиву, що їх в мовознавстві раніше не виокремлювали і всебічно як способи здійснення впливу на співрозмовника не вивчали. Авторка на широкому фактичному матеріалі здійснила системний різнорівневий аналіз засобів вербалізації тактик маніпулятивної стратегії позитиву з урахуванням соціокомунікативних аспектів спілкування, зокрема настанов мовця на маніпуляцію, та соціально-психологічних характеристик співрозмовників.

Монографічне дослідження складається з передмови, дев'яти розділів, висновків та списку використаної літератури, що налічує 483 джерела. У передмові окреслюються актуальність дослідження, його мета, характеризується матеріал роботи й основні принципи його відбору.

Перший розділ містить огляд літератури, присвяченої вивченню маніпулятивного впливу й мовленнєвих стратегій. І. Шкіцька з'ясовує місце маніпулятивної стратегії позитиву та її тактик у класифікаційній системі комунікативних стратегій, окреслює ракурси студіювання маніпулятивних тактик позитиву. Важливо, що дослідниця не оминає увагою мовознавчі суперечки навколо жанрових відмінностей між компліментами, похвалами, схваленнями. Порівнявши особливості згаданих жанрових різновидів компліментарних висловлювань, вона доходить висновку, що в маніпулятивному дискурсі їх об'єднує контекстна зв'язаність, спрямованість не тільки на позитивну емоційну реакцію адресата, а й на досягнення опосередкованої комунікативної мети мовця, гармонізацію спілкування для подальшого стимулювання зміни поведінки або ментального / емоційно-психічного стану співрозмовника (с. 45). На нашу думку, більше уваги доцільно було б приділити розгляду такого різновиду компліментарних висловлювань, як захоплення.

Позитивно, що автор подає метамову наукового опису, пояснює значення й особливості вживання термінів “стратегія”, “тактика”, “прийом впливу”, “інтенсифікація впливу”, “мовленнєвий жанр”, “мовленнєва ситуація”, “інтенція”, “комунікативний контекст”, “соціокомунікативні аспекти спілкування”. Проте дослідниця оперує також термінами “маніпулятивно маркована інтеракція”, “маніпулятивно спрямований експресив” і под., видається логічним увести їх до поняттєво-термінологічного апарату дослідження.

Виокремивши у межах маніпулятивної стратегії позитиву три тактики, І. Шкіцька почергово описує їхню суть, прийоми, мовні засоби з урахуванням соціокомунікативних чинників, що впливають на спілкування. За результатами рецензованого дослідження, найпродуктивнішою серед маніпулятивних тактик позитиву постає тактика підвищення значущості співрозмовника, яку репрезентують 82 % висловлювань вибірки, тому не викликає подиву те, що аналізу цієї тактики присвячено сім розділів. Тактика солідаризації і тактика позитивної самопрезентації як периферійні тактики маніпулятивної стратегії позитиву розглядаються в останньому розділі за такими самими принципами, що й основна тактика.

Книга І. Шкіцької відзначається чіткою структурованістю та логічністю, великою кількістю прикладів. Позитивним є наявність ілюстрацій, що полегшують сприйняття статистичної інформації.

Другий розділ містить характеристику субтактик, що їх авторка виявила у межах маніпулятивної тактики підвищення значущості співрозмовника. Вона описує прямі й непрямі способи позитивного оцінювання об'єкта впливу та вираження позитивного ставлення до нього.

У третьому розділі І. Шкіцька визначає шляхи оптимізації функції впливу маніпулятивно спрямованих експресивів. Вона виокремлює прийоми посилення впливової функції компліментарних ви-

* Шкіцька І. Маніпулятивні тактики позитиву : лінгвістичний аспект: монографія. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. — 440 с. : іл.

словлювань: прийом “компліментарне висловлювання чужими вустами”, повідомлення про загальну визнаність заслуг адресата, вживання “універсальних” висловлювань у компліментарній функції, супровід компліментарних висловлювань фразеологізмами, прийом “компліментарне висловлювання прихованому адресатові”, прийом “комплімент у присутності сторонніх”, компліментарне висловлювання на тлі самоприниження, деталізація / генералізація компліментарного висловлювання, висловлення подиву чи захоплення з приводу наявності у співрозмовника позитивних якостей, заслуг, “подвійний комплімент”.

Авторка помітила, що для маніпулятивної стратегії позитиву не характерний прийом “компліментарне висловлювання, побудоване на ефекті неочікуваності”. Це твердження вона аргументує прагненням мовця-маніпулятора бути зрозумілим співрозмовникові й домогтися його прихильності, а вживання комплімента, побудованого на ефекті неочікуваності, може бути приводом для непорозуміння чи образи (с. 85). Обом субтактикам тактики підвищення значущості співрозмовника притаманні такі прийоми-інтенсифікатори впливу: прийом протиставлення адресата іншим особам, прийом запевняння в щирості, підкреслення достовірності передаваного, прийом “ховання” за МІ, прийом непрямого номінування співрозмовника в його присутності, прийом підкреслення унікальності співрозмовника, прийом узагальнення / плюралізації, прийом посилення / послаблення категоричності висловлення, діалогізація мовлення адресанта, використання жартів і мовної гри. Найдокладніше описані прийоми запевняння співрозмовника в щирості, непрямого номінування адресата й підкреслення його унікальності.

Одним зі способів посилення впливової функції експресивів, на думку І. Шкіцької, постає аргументація. У книзі з'ясовано особливості аргументованих компліментарних висловлювань, показано специфіку функціонування аргументів-експресивів у спонукальному дискурсі, а також репрезентовано компліменти як детермінанти певного стану речей чи ставлення мовця до співрозмовника. Функцію аргументів спонукальних висловлювань виконують маніпулятивно спрямовані компліменти, що: 1) характеризують виконання комунікативним партнером певної дії або констатують факт її здійснення; 2) передають загально визнаність заслуг і позитивних якостей співрозмовника; 3) позначають ціннісні доміанти, зокрема моральні та розумові якості співрозмовника; 4) вказують на наявність необхідного для виконання дії. Розглядаючи аргументацію як посилювач маніпулятивного впливу, авторка брала до уваги позицію аргументом щодо висловлювань, яких вони стосуються, особливості ситуації здійснення маніпулятивного впливу, а також специфіку мовного вираження схвалення чи прихильності.

Четвертий та п'ятий розділи книги присвячені аналізу лексико-граматичних засобів об'єктивації позитивної оцінки та прихильності до адресата. Дослідниця виявляє низку оцінних слів із яскраво вираженим маніпулятивним потенціалом, визначає тип передаваних ними оцінних значень. І. Шкіцька стверджує, що маніпулятивним контекстам притаманна не тільки позитивно оцінна, але й негативно оцінна лексика, відзначаючи, що лексеми з негативно оцінним значенням “вживаються мовцем переважно під час застосування прийому протиставлення співрозмовника іншим особам (звичай негативно оцінюваним) та прийому самоприниження – заради контрасту” (с. 131).

Авторка окреслила мовний інструментарій “зближення” співрозмовників і дійшла висновку, що зближенню співрозмовників сприяють перехід мовця на мову адресата, наслідування його мовлення, вживання мовцем-маніпулятором просторічних слів, авторських новотворів, діалектизмів, росіянізмів, лексем із суфіксами зменшеності, збільшеності, пестливості, згрубілості, сленгових та професійних слів тощо. За словами І. Шкіцької, для ситуації здійснення маніпулятивного впливу характерний “стилістичний парадокс” – поєднання в одному контексті одиниць, належних різним стилям мовлення, та різної тональності спілкування. Маніпулятивний потенціал має також і книжна лексика, репрезентована канцеляризмами, урочистими словами, церковнослов'янізмами, термінами та іншомовними словами. Вживаючи книжні слова, мовець вивищує співрозмовника, підкреслює дистанцію між собою і комунікативним партнером на користь останнього.

У книзі з'ясовується роль фразеологізмів у маніпулятивних контекстах. Фразеологічні засоби тактики підвищення значущості співрозмовника становлять приказки, сполучення фразеологізованого типу, сполуки, які стоять на шляху фразеологізації, порівняння. Дослідниця зауважує, що фразеологізми можуть як функціонувати у складі маніпулятивно спрямованих експресивів, так і супроводжувати їх. Вона зробила узагальнення про те, що фразеологізми в межах маніпулятивної стратегії позитиву часто маркують перебільшену позитивну оцінку партнера, слугують зменшенню дистанції між комунікантами, демонстрації симпатії до співрозмовника.

Розглядаючи морфолого-синтаксичні засоби вербалізації тактики підвищення значущості співрозмовника, особливу увагу авторка приділила аналізу займенників, зокрема опозиції займенникових форм “ти” та “ви”. Вона вважає їх маніпулятивно маркованими мовними засобами і доводить семантичну значущість переходів з однієї форми звертання на іншу. За результатами дослідження І. Шкіцької, маніпулятивно спрямовані експресиви здебільшого мають форму розповідних речень. Дослідниця відзначає домінування простих конструкцій над складними, а також типовість оформлення експресивів, що функціонують у маніпулятивному дискурсі, реченневими одиницями обірваної будови та реченнями, ускладненими надлишковими елементами.

Не залишилася поза увагою й категорія звертання. У межах реалізації тактики підвищення значущості співрозмовника звертання можуть бути “самостійними” або входити до складу компліментарних висловлювань чи висловлювань, що передають прихильність до адресата. У монографії докладно розкрито маніпулятивний потенціал звертань на “ти / Ви”, здійснено контрастивне порівняння їх уживання в ситуаціях маніпулювання, прокоментовано випадки звертання на “ти / Ви”.

Варто наголосити на тому, що І. Шкіцька висвітлила особливості вербального маркування стилістичних засобів маніпулятивної стратегії позитиву: в шостому розділі “Маніпулятивний потенціал фігур мови” виявила, дослідила та систематизувала художні тропи і стилістичні фігури як засоби посилення маніпулятивного впливу.

Основними фігурами накопичення в маніпулятивному дискурсі позитиву постають повтор і градація, що посилюють прагматичний потенціал експресивів, підвищують ефективність здійснюваного впливу на співрозмовника, дають змогу мовцеві актуалізувати нові відтінки в значенні, конденсувати думку. І. Шкіцька з’ясувала, які види повтору найбільш представлені в маніпулятивних контекстах, виявила найповторюваніші мовні засоби, типові для ситуацій маніпулювання позитивом.

Виявляючи специфіку репрезентації метафор у маніпулятивному дискурсі позитиву, авторка виокремила і проілюструвала прикладами тематичні групи метафор дії чи процесу. Ними постають предметна метафора, фітоморфна метафора, антропоморфна метафора, інструментна метафора, метафора, утворена за аналогією до природних явищ. Окремий параграф присвячений опису метафор із компонентом “серце”. Дослідниця виявила значення, у яких компонент “серце” метафорично вживається мовцем із маніпулятивною метою: “серце як ідентифікатор емоційно-психічного стану мовця”, “серце як уражений орган”, “серце як місткість”, “серце – персоніфікований орган”, “серце – локалізований об’єкт”, “серце – інструмент здійснення дії”. У поле наукового аналізу потрапили й такі різновиди метафори, як метонімія, синекдоха, перифраз і персоніфікація. У маніпулятивних контекстах представлена метонімія належності, метонімія ознаки, метонімія місця, метонімія засобу, а також антономазія. Перифраз, за словами І. Шкіцької, у маніпулятивній тактиці підвищення значущості співрозмовника репрезентують загальноприйняті та індивідуально-авторські номінації, що виконують називну, оцінну й експресивну функції, а також функцію уникнення тавтології.

Докладним у рецензованій роботі є аналіз засобів вербалізації перебільшення і применшення. Функціонально-семантична категорія кількості та інтенсивності в тактиці підвищення значущості співрозмовника знаходить вияв у словах тотальності, лексемах-маркерах перебільшення, експресивах, що передають перебільшену оцінку чи надмірні позитивні почуття до комунікативного партнера, а також експресивах, виражених реченнєвими одиницями із числівниками та іменниками на позначення малої кількості об’єктів й об’єктів невеликого розміру, обсягу. Фігурами переміщення, що мають місце в маніпулятивних контекстах, як зазначає дослідниця, постають паралелізм та інверсія.

У сьомому розділі “Семантико-прагматичні особливості компліментарних висловлювань” здійснено поділ маніпулятивно спрямованих компліментів на групи за значенням, схарактеризовано їх з огляду функціонування в маніпулятивному дискурсі. Описуваний розділ також містить аналіз непрямих компліментарних висловлювань. І. Шкіцька у межах групи непрямих компліментів виокремила власне непрямі та імпліцитні. Власне непрямі компліменти, що функціонують у маніпулятивному дискурсі, репрезентують речення, питальна форма яких передає стверджувальний зміст, реченнєві структури, оцінний компонент у яких не вичерпує пропозиціонального значення висловлення, та конструкції, у яких значення позитивної оцінки набуває вказівний, рідше присвійний займенник. Маніпулятивно спрямовані імпліцитні компліменти – позитивнооцінні висловлювання, у яких мовець-маніпулятор передає сподівання, припущення, бажане добра чи висловлює віру в можливість чи успіх співрозмовника, наявність у нього позитивних якостей. Імпліцитними, на думку дослідниці, є і компліменти, виражені реченнями з узагальненим значенням, що маркують певний стан речей, закономірності, тенденції, а також висловлювання, у яких передається стан співрозмовника / констатується факт, із якого виводиться позитивне оцінне судження. До імпліцитних компліментів авторка відносить і компліменти-натяки.

Цікаво, що кількість власне непрямих компліментів та імпліцитних, зафіксованих у картотеці, істотно не різняться: “серед видів непрямих ілюктивних актів комплімента в маніпулятивному дискурсі домінують важчі для розпізнавання – імпліцитні компліментарні висловлювання (54 % порівняно з 46 % власне непрямих)” (с. 302). Дослідниця розглянула також маніпулятивно спрямовані компліменти як поліфункціональні висловлювання, виявила їх функції в ситуаціях здійснення маніпулятивного впливу.

У восьмому розділі монографії узагальнено результати дослідження соціокомунікативного аспекту маніпулятивної тактики підвищення значущості співрозмовника. Авторка схарактеризувала комунікативні ситуації здійснення маніпулятивного впливу, розглянула їх структуру, складники, з’ясувала місце маніпулятивно спрямованих експресивів у комунікативній ситуації, генеральні інтенції мовця-маніпулятора, відстежила залежність позиції компліментарного висловлювання чи висловлювання, що маркує позитивне ставлення до співрозмовника, у діалозі, від мети, яку ставить мовець-маніпулятор.

Аналіз був би неповним без переліку типу соціально-рольових ситуацій, у яких реалізується тактика підвищення значущості співрозмовника. Ґрунтовністю дослідження вирізняється репрезентований у книзі опис гендерних особливостей тактики підвищення значущості співрозмовника. І. Шкіцька також ураховує статусні та вікові характеристики учасників маніпулятивно маркованої комунікації, ступінь їх знайомства, простежує залежність тематики компліментарних висловлювань від статусу та віку комунікантів.

Дев'ятий розділ “Тактика солідаризації і тактика позитивної самопрезентації: маніпулятивний ракурс” містить результати дослідження периферійних маніпулятивних тактик. У цьому розділі І. Шкіцька характеризує засоби вербалізації, прийоми інтенсифікації, художні тропи та стилістичні фігури тактик солідаризації і позитивної самопрезентації.

У межах маніпулятивної тактики солідаризації авторка виокремлює субтактику згоди й описує засоби її репрезентації в маніпулятивних контекстах. У книзі визначено прийоми реалізації субтактики згоди в маніпулятивному дискурсі. Ними постають констатування правоти співрозмовника, підтвердження правильності його думки, позиціонування себе як одностороннього адресата, повторення, цитування, перефразування його слів, підхоплення висловлення, розгортання думки співрозмовника з урахуванням його інтересів і вподобань, інтерпретація висловлення адресата, схвалення, похвала, комплімент. Дослідниця зауважує, що серед маніпулятивно спрямованих висловлювань згоди домінують мовленнєві акти подяки, комплімента, похвали, схвалення та висловлювання-маркери радості, симпатії й любові.

Незважаючи на невелику частотність функціонування висловлювань-самопохвал у маніпулятивному дискурсі, І. Шкіцька глибоко і всебічно аналізує маніпулятивну тактику позитивної самопрезентації. У поле зору її наукових зацікавлень потрапили предмет позитивної оцінки в актах-самовихвалюваннях, шляхи підсилення позитивної самооцінки, фігури слова, до яких вдається мовець-маніпулятор. Увагу дослідниці привернуло також явище взаємодії маніпулятивних тактик позитиву. І. Шкіцька говорить про типовість поєднання тактики підвищення значущості співрозмовника з тактикою солідаризації в ситуаціях маніпулювання.

Умотивованими, на нашу думку, постають висновки до монографії, що повністю висвітлюють результати здійсненого дослідження відповідно до зазначеної у передмові мети.

З огляду на сказане вважаю, що рецензована монографія є вагомим внеском у теорію української прагмалінгвістики, відкриває перспективи для вивчення закономірностей міжособистісного спілкування, законів функціонування мови як засобу впливу, слугуватиме матеріалом для створення класифікаційної системи мовленнєвих стратегій і тактик. Гадаю, що книга І. Шкіцької приверне увагу широкої читацької аудиторії, сприятиме розумінню законів комунікації, а відтак – гармонізації міжособистісних взаємин.

Тетяна Вільчинська

Козлов Р. Хронотопіка Франкових драм: теорія, практика, інтерпретація. – Кривий Ріг, 2012

Монографія Р. Козлова присвячена послідовному системному вивченню драматичних творів І. Франка. При цьому саме поняття драми дослідник тлумачить дуже широко, залучаючи до аналізованих текстів не лише п'єси І. Франка, але також його оповідання, вірші, поеми, в яких можна вирізнити драматургічне (насамперед – діалогічне) начало, тобто “всі твори та їхні фрагменти, у яких автор як мовець усувається з тексту, уникає безпосереднього зображення й передає зміст через мовлення та дії персонажів” (с. 53).

Другим важливим ракурсом дослідження є часо-просторовий вимір драматичного твору. Завдання, що його поставив перед собою автор – “розробка комплексної хронотопіки драматичного твору з урахуванням напрацювань сучасного літературознавства”, – передбачає осмислення специфіки часових та просторових відношень у творі, зокрема і як чинник розрізнення родо-видових ознак. Так, наприклад, Р. Козлов пропонує визначити первинним класифікаційним критерієм літературного виду спосіб ритмізації твору (графо-фонетичний для поезії, семантико-синтаксичний для прози та логіко-діалогічний для драматургії), що враховує графічне існування тексту (рядок, речення, репліка), а отже, задіює просторовий та часовий виміри. Відтак, ритм постає як “поняття, засноване на функціонуванні часової та просторової мисленнєвих схем, сам виступає схемою для наступного, вищого за порядком, узагальнення явищ” (с. 57), що дає змогу пов'язати різні рівні художнього твору в цілісну структуровану сутність, ґрунтовану на хронотопних зв'язках. Такий підхід до аналізу драматургії І. Франка, як видно з монографії, виявляється надзвичайно плідним та ефективним.

Ґрунтовне осмислення дослідником теоретичних підходів до тлумачення поняття хронотопу виходить далеко за рамки власне літературознавства, охоплюючи доволі широке коло філософських концепцій часу та простору, їх функціонування у художньому та не-художньому вимірах. При цьому значну увагу Р. Козлов приділяє працям І. Канта, оскільки саме його ідеям багато в чому суголосні погляди І. Франка.

Другий розділ монографії подає ґрунтовний опис філософсько-світоглядних засад і теоретико-літературних концептів, сформульованих І. Франком у різні періоди творчості, а також розуміння самим письменником особливостей втілення хронотопіки у драматургії. Для цього в роботі подано розгорнутий аналіз критичних рецензій І. Франка на оригінальні п'єси сучасників та україномовні переклади (адаптації) драматичних творів світової літератури. Вивчивши ретельно ці матеріали, Р. Козлов доходить висновку, що “часове й просторове мислення у І. Франка – не самоціль, а інструментарій, місток, засіб узгодження галузей пізнання, а відтак, джерело художніх асоціацій. Даючись із чуттів, через свідомість, пам'ять і фантазію час і простір набувають поняттєвості, змістовності, складають цільну картину світу, індивідуальну, суб'єктивну” (с. 141).

Наступні три розділи монографії присвячені практичному вивченню, відповідно, драматичних, прозових та віршованих творів І. Франка з окресленої перспективи і, фактично, є безпосередньою ілюстрацією теоретичних положень, сформульованих у попередніх розділах.

Так, автор монографії вибудовує чітку логічну схему аналізу за зразком концентричного кола, що відображає принцип “спіралеподібного ускладнення застосування часової та просторової мислешем у постанні художнього змісту” (с. 72). Розгляд кожного твору починається від найнижчого рівня – “художньо-літературної матерії”, яка включає звуки, лексеми, тропи, фігури, синтаксичні та діалогічні одиниці (просторовий вимір), що, “поєднуючись у часі читання”, формують наступний рівень – символів, образів, характерів, хронотопів тощо. Окреслений у такий спосіб рівень “елементики”, своєю чергою, формує рівень еволютики (мотиви, перипетії, сюжети, аспекти нарації та композиції твору). Далі автор визначає рівень “конфліктів, колізій і їхніх систем”, що “діалектично (через мовлення, в розвитку та у протиставленні)” породжує найвищий – рівень ідей (с. 44-45). Згідно з цією схемою, у книзі послідовно (за хронологічним принципом) проаналізовано всі написані І. Франком п'єси та їхні фрагменти, що збереглися до нашого часу й надаються до вивчення. Кожен твір інтерпретується відповідно до історії його написання, критичної рецепції літературознавців, особливостей композиції, сюжету, персонажів, їх групування та протиставлення, визначаються часові та просторові параметри, основний конфлікт твору, мовно-стилістичні особливості п'єси (“мовні локалізації”), і в підсумку дослідник формулює головну ідею (або ж ідеї) аналізованого тексту.

Дуже цікавою гіпотезою, яку висуває, хоча й пунктирно, але застосовує її Р. Козлов, видається співвідношення певних етапів біографії митця і т. зв. “сплесків” його драматургічної діяльності. Хоча, звісно, підтвердження цієї теорії вимагає окремого комплексного дослідження всієї творчої спадщини І. Франка – адже, якщо життєві перипетії впливають на світоглядні орієнтири та відчуття письменника, то це має відобразитися в усіх сферах його діяльності без винятку.

Щодо двох останніх розділів монографії, які покликані обґрунтувати поняття “драматичності” окремих прозових оповідань, віршованих творів та поеми І. Франка “Ор і Сирчан. Половецька історична сага”, то в аналізі цих текстів увагу дослідника зосереджено переважно на їхній діалогічності (що іноді супроводжується іменуванням конкретних мовців) та певній відстороненості автора від зображуваної проблеми. Однак наразі залучення прози та віршів І. Франка до контексту аналізу хронотопіки його драматургії має додатковий характер, оскільки сам науковець визнає, що у творах такого типу, попри драматичний складник, усе-таки домінує епічне або, відповідно, ліричне начало.

Окремо варто відзначити оригінальний підхід Р. Козлова до розв'язання проблеми синтезування поданого в монографії матеріалу, який внаслідок його багатоманітності й різновимірності потребує систематизації в певному загальному умовиводі. Натомість автор завершує свою книгу післямовою, в якій пропонує читачам “заглибитися в коло виявлених рис, ознак і явищ самостійно. І так само самостійно зробити про них висновок” (с. 337), – у такий спосіб підтримуючи ілюзію “авторської не-присутності”, яка є визначальною властивістю драматичного твору.

Глобальність обраної Р. Козловим теми та глибина її опрацювання не лише відкривають широку перспективу для подальших досліджень драматургічної спадщини українських митців, а й засвідчують тяжіння сучасного українського літературознавства до комплексного синкретичного осмислення літературних явищ у їх діалектичній єдності.

Наталія Лебединцева